

ترکیب بندی در سطر نویسی

در جلسات گذشته، تا حدودی با سطر نویسی که یکی از ساده ترین و رایج ترین قالبها در خوشنویسی است آشنا شدید و عملاً چند سطر را ترکیب بندی و خوشنویسی کردید. در این جلسه پیرامون نحوه ترکیب بندی و چگونگی انتخاب کشیده ها در سطر نویسی، مطالب بیشتری خواهید آموخت.

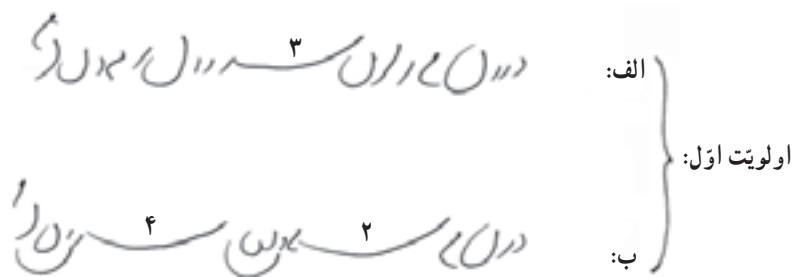
زیبایی و چشم نوازی یک سطر به عوامل متعددی بستگی دارد که در جلسه ششم، چهار اصل اولیه (یعنی، رعایت قواعد در تک تک اجزای سطر، ایجاد فاصله های یکنواخت مابین آنها، قرار دادن اجزای سطر در جایگاه مقرر بر خط زمینه و صعود آخرین جزء سطر) را آموختیم. اما نمی توان تنها با رعایت این چهار اصل به ترکیب بندی صحیح و زیبا دست یافت. مهمترین اصل، علاوه بر اصول یاد شده، در ترکیب بندی یک سطر اصل تعادل است. بدین معنی که اگر سطر را به وسیله یک خط عمودی از وسط به دو قسمت مساوی تقسیم کنیم، دو طرف از نظر سبکی و سنگینی هموزن باشند، ساده ترین روش برای ایجاد تعادل در سطر نویسی استفاده از تقارن است. در سرمشقهای سطر نویسی جلسات گذشته دیدیم که کشیده ها نقش اصلی و اساسی در ایجاد تعادل و تقارن یک سطر ایفا می کنند. به همین دلیل، انتخاب درست کشیده ها و قرار دادن آنها در جایگاه مناسب سطر مهمترین مرحله ترکیب بندی در سطر نویسی است.

برای آنکه بتوانیم کشیده ها را به درستی انتخاب کنیم و آنها را در جایگاه مناسبی قرار دهیم و در نهایت به ترکیب بندی زیبا و چشم نوازی در سطر دست یابیم، ابتدا سطر را به ۵ قسمت مساوی تقسیم می کنیم و هر قسمت را با شماره ای مشخص می سازیم (نمونه ۱-۱۶).

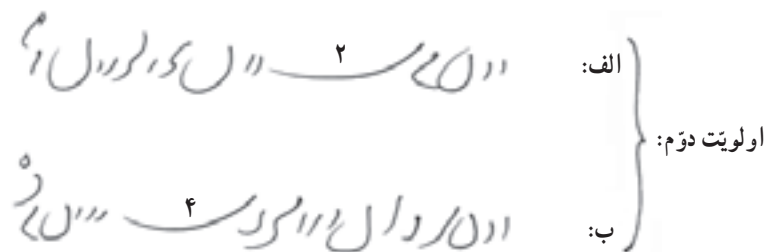
نمونه ۱-۱۶

حال بهترین حالت های انتخاب کشیده یا کشیده ها را در سطر که با استفاده از خطوط ساده، به ترتیب اولویت، بر روی مناطق پنجگانه سطر نمایش داده شده است با دقت مورد مطالعه و بررسی قرار دهید و به خاطر بسپارید (نمونه ۲-۱۶).

نمونه ۲-۱۶

همانطور که در دو حالت الف و ب (نمونه ۲-۱۶) مشاهده می‌شود بهترین قسمت از سطر برای یک کشیده، منطقه ۳ یعنی وسط سطر و برای دو کشیده، منطقه ۲ و ۴ می‌باشد. اگر جمله یا مصرعی که می‌باید در قالب سطرنویسی اجرا شود، قابلیت و امکان ترکیب‌بندی در دو حالت اولویت اول را نداشت به ناچار باید از اولویت دوم در انتخاب کشیده‌ها استفاده کرد (نمونه ۳-۱۶).

نمونه ۳-۱۶

نکته: انتخاب کشیده در اول سطر (منطقه ۱)، و آخر سطر (منطقه ۵) در قالبهای سطرنویسی جایز نیست؛ چرا که این نوع ترکیب‌بندی، تعادل سطر را به هم می‌ریزد و چشم را آزار می‌دهد. توضیح: بدیهی است که راهکارهای فوق برای قالب سطرنویسی توصیه شده است. یک عبارت کوتاه و مصرعی شعر را می‌توان در قالبهای گوناگون و متنوع از قبیل ترکیب‌بندی در مستطیل، بیضی، سطر مایل، سطر منحنی صعودی و... نیز اجرا کرد که ایجاد تعادل و ریتم در هر کدام با روشهای متفاوت و متعددی صورت می‌پذیرد. همچنین، برخی سطرها از وجود کلماتی که قابلیت کشیده نوشتن را دارند عاری هستند. در این گونه موارد نیز باید به ترکیب‌بندیهای ابتکاری روی آورد.

تصویر ۱-۱۶- ترکیب‌بندی سطر با گِردیها - اسماعیل رشوند (معاصر) - قلم و مرکب - ۱۸×۳۶cm

نحوه انتخاب ۳ کشیده در یک سطر

در برخی موارد می‌توان ۳ کشیده در یک سطر انتخاب کرد. در این گونه موارد، بهتر است سطر را به ۷ قسمت مساوی تقسیم کنیم و منطقه‌های ۲، ۴ و ۶ را برای کشیده نوشتن برگزینیم (نمونه ۴-۱۶).

سه کشیده در یک سطر:

در م ۲ در م ۴ در م ۶

نمونه ۴-۱۶

تمرین منزل

از کتابهای خوشنویسی و منابع دیگر، به گونه‌ای ۶ نمونه سطر نویسی انتخاب کنید که هر سطر نمایانگری از حالت‌های اولویت ۱ (۲ سطر)، اولویت ۲ (۲ سطر) و ۳ کشیده در یک سطر باشند. سپس از آنها فتوکپی تهیه کرده، ترکیب‌بندی هر سطر را با خطوط ساده نمایش دهید و منطقه‌های کشیده را با شماره مربوط مشخص کنید.

تصویر ۱۶-۲ — نستعلیق سوره حمد — میرعماد — (قرن ۱۱ هـ) — ۱۶/۷×۷/۷cm

تمرینات کارگاهی

- ۱- عبارت «توانا بود هر که دانا بود» را در یکی از حالات اولویت ۱ ترکیب‌بندی و خوشنویسی کنید.
- ۲- عبارت «با یار آشنا سخن آشنا بگو» را در یکی از حالات اولویت ۱ ترکیب‌بندی و خوشنویسی کنید.

سטר نویسی

با توجه به حالت‌های مختلف انتخاب کشیده در سطر نویسی، که در جلسه قبل با خطوط ساده نمایش داده شده بود، در این جلسه نمونه‌هایی برای هر یک به عنوان سرمشق ارائه می‌شود (نمونه‌های ۱-۱۷ و ۲-۱۷).

نمونه ۱-۱۷

در سرمشق (نمونه ۱-۱۷) چه تمهیداتی به کار گرفته شده است تا کشیده «سر» در وسط سطر قرار گیرد؟

نمونه ۲-۱۷

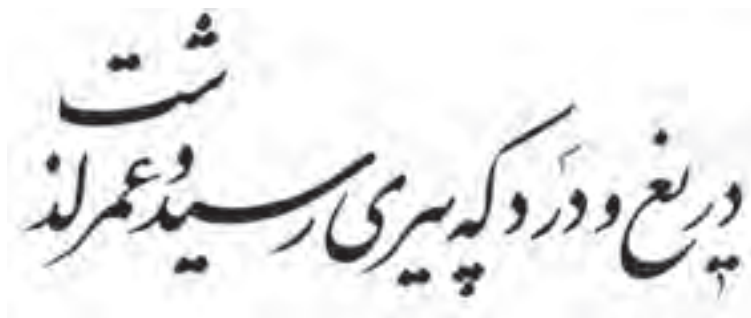
در سرمشق نمونه (۲-۱۷)، کدام اجزا مهمترین نقش را در ایجاد تعادل و تقارن در کل سطر ایفا کرده‌اند؟ در این قسمت چند نمونه از سطر نویسی استادان معاصر را از نظر ترکیب‌بندی مورد مطالعه و بحث و بررسی قرار می‌دهیم تا بیش از پیش، با انواع ترکیب‌بندی در سطر آشنایی یافته، روش‌های گوناگون ایجاد تعادل و زیبایی در سطر نویسی را بهتر بشناسیم.

نمونه ۳-۱۷ خط استاد امیرخانی

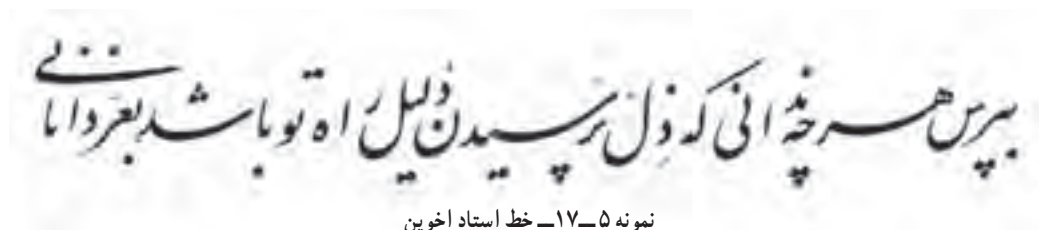
در نمونه (۳-۱۷) شکل «الف» در کلمه خواست عمداً بالاتر از جایگاه اصلی‌اش در خط زمینه قرار گرفته است. آیا دلیل آن را می‌دانید؟

در نمونه (۳-۱۷) بر حرکت ضمّه و تشدید کلمه «مُدّعی» تأکید شده است. از نظر بصری قرار دادن این حرکات در ایجاد تعادل کلی سطر، چه نقشی ایفا می کند؟

نمونه ۴-۱۷- خط استاد امیرخانی

در سرمشق نمونه (۴-۱۷) به نقطه های کلمه درِغ و جایگاه آنها توجّه کنید و توضیح دهید چرا ۲ نقطه «ی» در زیر حرف «د» قرار گرفته است؟

نمونه ۵-۱۷- خط استاد اخوین

به جایگاه ۳ کشیده اصلی در سرمشق نمونه (۵-۱۷) که در منطقه های ۲، ۴ و ۶ قرار گرفته اند توجّه کنید و توضیح دهید چه تمهیداتی در ترکیب بندی این سطر به کار رفته تا کل سطر از تعادل و آهنگ مناسبی برخوردار شود؟

توضیح دهید که برای کاستن از طول سطر، چه تدابیری در ترکیب بندی این سطر به کار رفته است؟

تمرین منزل

عبارت: «با پاداش دادن به نیکوکار، بدکار را بیازار» را که از فرموده های گوهر بار امام علی (ع) است، در کاغذی مرغوب و مناسب خوشنویسی کنید تا بهترین نمونه ها به وسیله هنرآموز محترم انتخاب و در محل های مناسبی از آموزشگاه نصب شود.

تمرینات کارگاهی

- ۱- سرمشق نمونه (۲-۱۷) را با انتخاب یک کشیده، ترکیب بندی و خوشنویسی کنید.
- ۲- از روی سرمشقهای این جلسه ۲ بار خوشنویسی کنید.

سטר نویسی

در این جلسه ۲ سرمشق در قالب سטר نویسی برای مطالعه، بررسی و تمرین ارائه شده است که هر کدام را به طور جداگانه مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهیم.

سرمشق الف (نمونه ۱-۱۸)

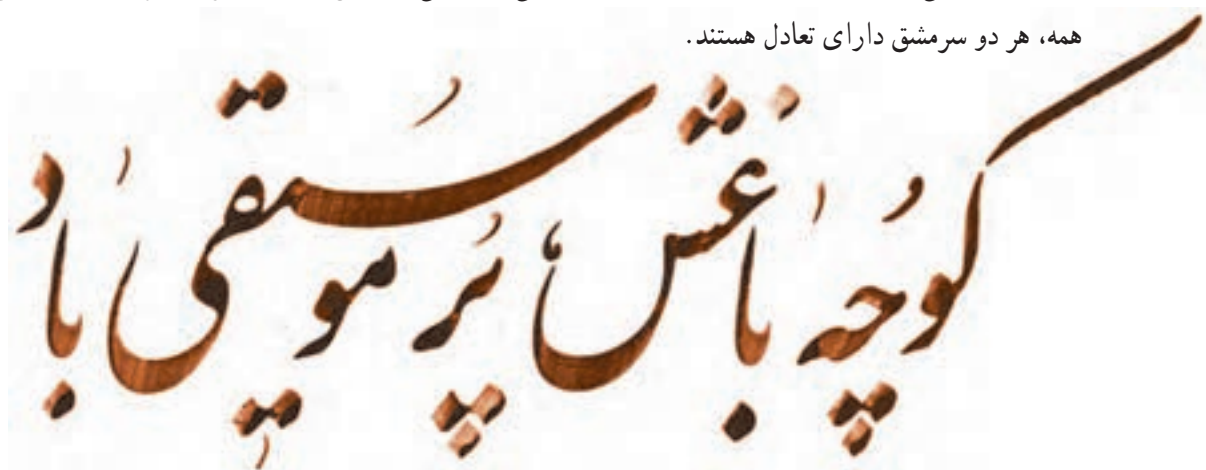
در این سرمشق، همانطور که مشاهده می‌شود، وجود ۲ کشیده و ۲ گردی در دو طرف سطر، موجب شده است که تقارن و تعادل در کل سطر ایجاد گردد. کشیده‌ها در منطقه‌های ۲ و ۴ قرار گرفته و به سطر آهنگی آرام و ملایم داده‌اند: به طوری که چشم از ابتدا تا انتهای سطر در یک خط افقی با موج ملایم و نرم حرکت می‌کند و از دیدن و خواندن آن احساس آرامش به انسان دست می‌دهد. اغلب سطرهای متعادل و متقارنی که همانند این سطر دارای ترکیب‌بندی ساده‌ای هستند این ویژگی را دارند.

نمونه ۱-۱۸

سرمشق ب (نمونه ۲-۱۸)

این سرمشق با سرمشق الف، از جهت ترکیب‌بندی و شکل کلی کاملاً متفاوت است در این سرمشق برخلاف سرمشق اول نگاه ما، به طور افقی در سطر حرکت نمی‌کند بلکه این حرکت تقریباً به صورت زیگزاگ با موجهای بلند است و احساسی که بعد از دیدن و خواندن آن به ما دست می‌دهد نوعی احساس شادی و میل به تحرک است. با این همه، هر دو سرمشق دارای تعادل هستند.

نمونه ۲-۱۸

همانطور که مشاهده کردید، انواع ترکیب‌بندیها می‌توانند احساسات مختلفی را در بیننده ایجاد کنند. به همین دلیل شناخت ویژگیهای بصری ترکیب‌بندیها می‌تواند خوشنویس را در جهت بیان احساس و اندیشه‌اش یاری دهد.

تمرین منزل

عبارت «با دوستان مروت، با دشمنان مدارا» را در یک سطر خوشنویسی کنید. سپس آن را از جهت ترکیب‌بندی مورد تجزیه و تحلیل قرار داده، در صفحه‌ای توضیح دهید.

تمرینات کارگاهی

۱- از روی سرمشق الف، سه بار تمرین کنید.

۲- از روی سرمشق ب، سه بار تمرین کنید.

تصویر ۱-۱۸ نقاشیخط (ترکیب‌بندی عمودی - تعادل در رنگ و فرم) -
اسماعیل رشوند (معاصر) - قلم و مرکب - ۵۰×۷۰ cm

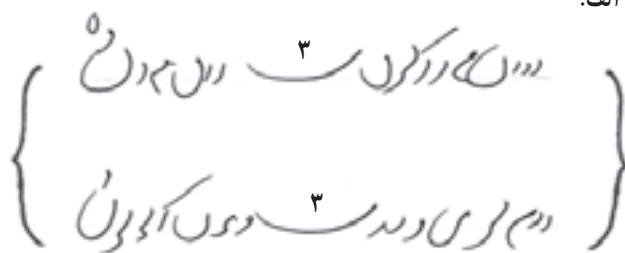

ترکیب‌بندی در دو سطریها

یکی دیگر از قالبهای رایج در خوشنویسی، بویژه خوشنویسی نستعلیق، قالب دو سطری است. در این قالب، دوسطر را که معمولاً ۲ مصرع از یک بیت می‌باشد، بر روی دوخط زمینه هم اندازه که به موازات هم رسم شده است طوری خوشنویسی می‌کنند که شروع و پایان هر دو سطر در امتداد یک خط عمودی قرار گیرد. فاصله مابین دو سطر بستگی به طول سطرها دارد. اگر طول سطرها کوتاه باشد این فاصله ۹ تا ۱۲ نقطه و در صورتی که طول سطرها زیاد باشد این فاصله تا ۱۵ نقطه متغیر و مجاز است. در هر حال، فاصله دو سطر باید به گونه‌ای انتخاب شود که در نهایت، وحدت کلی دو سطر به عنوان یک واحد دو سطری حفظ شود. انتخاب جایگاه کشیده‌ها در قالب دو سطری همانند تک سطری است. با این تفاوت که در این قالب روشهای متنوع و متعددی برای ایجاد تعادل در ترکیب‌بندی وجود دارد. در این جلسه فقط دو نوع ترکیب‌بندی که در اولویت ۱ هستند، مورد بررسی قرار می‌گیرند.

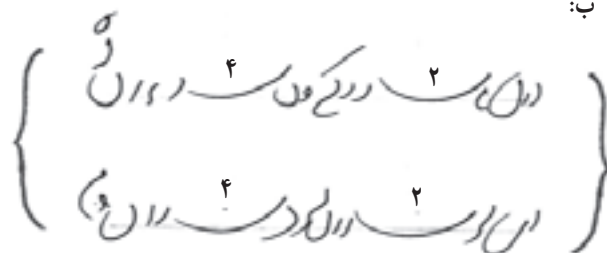
اولویت اول:

الف:

نمونه ۱-۱۹

ب:

نمونه ۲-۱۹

در نمونه‌های (۱-۱۹ و ۲-۱۹)، بهترین نحوه ترکیب‌بندی و جایگاه کشیده‌ها در قالب دو سطری با خطوط ساده نمایش داده شده است.

اگر یک کشیده در هر سطر مورد نظر است بهترین حالت انتخاب کشیده در منطقه ۳ هر دو سطر می‌باشد (نمونه‌های ۱-۱۹ و ۳-۱۹).

اگر دو کشیده در هر سطر مورد نظر باشد بهترین حالت انتخاب کشیده‌ها در منطقه‌های ۲ و ۴ هر دو سطر می‌باشد (نمونه‌های ۱۹-۲ و ۱۹-۴).

آیا می‌توانید توضیح دهید چرا این دو نوع ترکیب‌بندی در اولویت اول قرار دارند؟

رُوی در قُبده یک رُوی کُن

خَلق بکُندار و خُند اِجوی کُن

نمونه ۱۹-۳

آتش آن نیست که از عیش و خند و خند و خند

آتش آن است که در حسن و زینت و پروانه زبند

نمونه ۱۹-۴

تمرین منزل

بیت «زمانه قرعه نو می‌زند به نام شما خوشا شما که جهان می‌رود به کام شما» را در ۲ نوع ترکیب‌بندی اولویت ۱ خوشنویسی کنید.

تمرینات کارگاهی

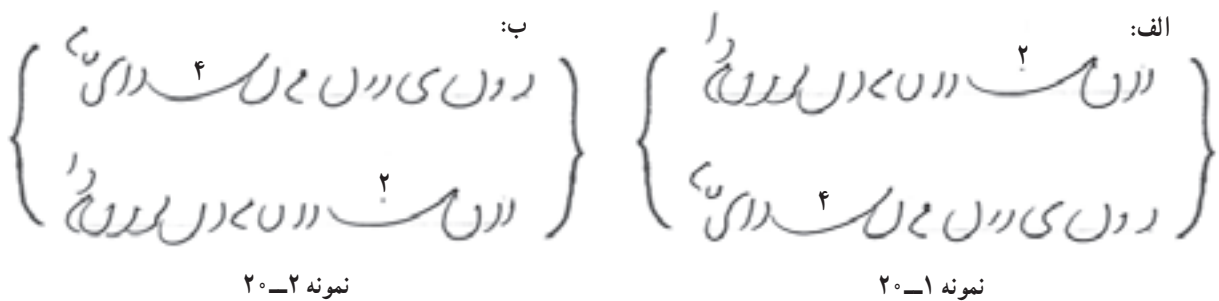
۱- از روی تمامی کلمات و اتصالات جدید در سرمشقهای دو سطری این جلسه، سه بار تمرین کنید.

۲- از سرمشقهای دو سطری این جلسه، دو بار خوشنویسی کنید.

سر مشقهای دو سطری

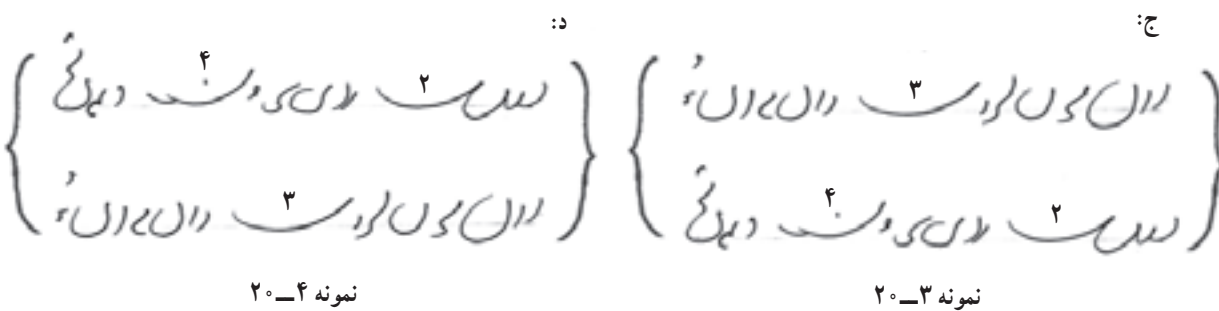
در جلسه نوزدهم با دو نوع ترکیب بندی در دو سطرها که در اولویت اول قرار داشتند آشنا شدید و سپس به بررسی و تمرین پرداختید. در این جلسه، انواع ترکیب بندی دو سطری را که در اولویت دوم قرار دارند مورد مطالعه، بررسی و تمرین قرار می دهیم.

اولویت دوم:

نمونه ۲-۲۰

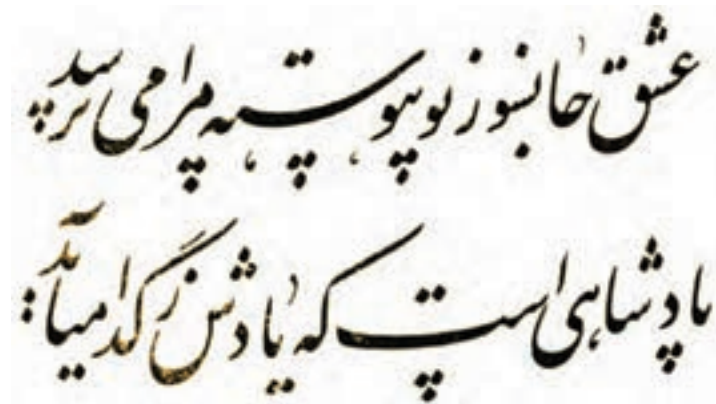
نمونه ۱-۲۰

نمونه ۴-۲۰

نمونه ۳-۲۰

در این بخش، دو نمونه از ترکیب بندی دو سطری که از آثار استاد امیرخانی (معاصر) انتخاب شده است، ارائه می شود، تا شما فراگیران عزیز با مطالعه دقیق آنها تدابیر و ابتکارات به کار رفته در این نمونه ها را مورد بررسی قرار داده و به سؤالات مطرح شده پیرامون هر کدام، با مباحثه و تبادل نظر پاسخ گوئید.

نمونه ۵-۲۰ خط استاد امیرخانی

در نمونه (۵-۲۰) در برخی موارد نقطه‌ها حذف و در برخی موارد نقطه‌های اضافی درج شده است. آیا می‌توانید دلیل آن را کشف کرده، توضیح دهید؟
در سطر اول، تا کشیده «پیوسته» حروف و اجزا با فاصله نوشته شده اما در سطر دوم این فاصله‌ها تا کلمه «است» کمتر شده است و «الف» کلمه «است» بر روی «هی» سوار شده است. علت این اقدام را توضیح دهید. جایگاه و منطقه کشیده‌های دو سطر را با شماره منطقه مربوط مشخص کنید.

کجاست عشق که جان مرا بر سر ز
و فاد مهر چه شد عطش مهربانی کو

نمونه ۶-۲۰- خط استاد امیرخانی

در نمونه (۶-۲۰) جایگاه کشیده‌ها را با شماره منطقه مربوط مشخص کنید. (در سطر اول جزء «ست» هم کشیده محسوب می‌شود.)
ترکیب بندی نمونه (۶-۲۰) را با خطوط ساده نمایش دهید.

تصویر ۱-۲۰- قصارنویسی - نستعلیق - صداقت جباری (معاصر) - قلم و مرکب

تمرین منزل

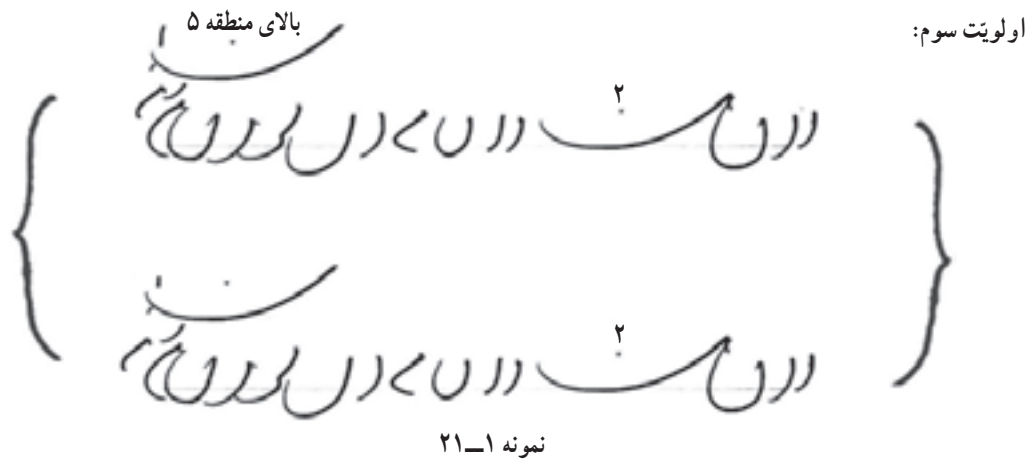
بیت «گل بود و سبزه بود و سرود پرنده بود در آفتاب گرمی شادی دهنده بود» را در یکی از ترکیب بندیهای اولویت ۲ خوشنویسی کنید.

تمرینات کارگاهی

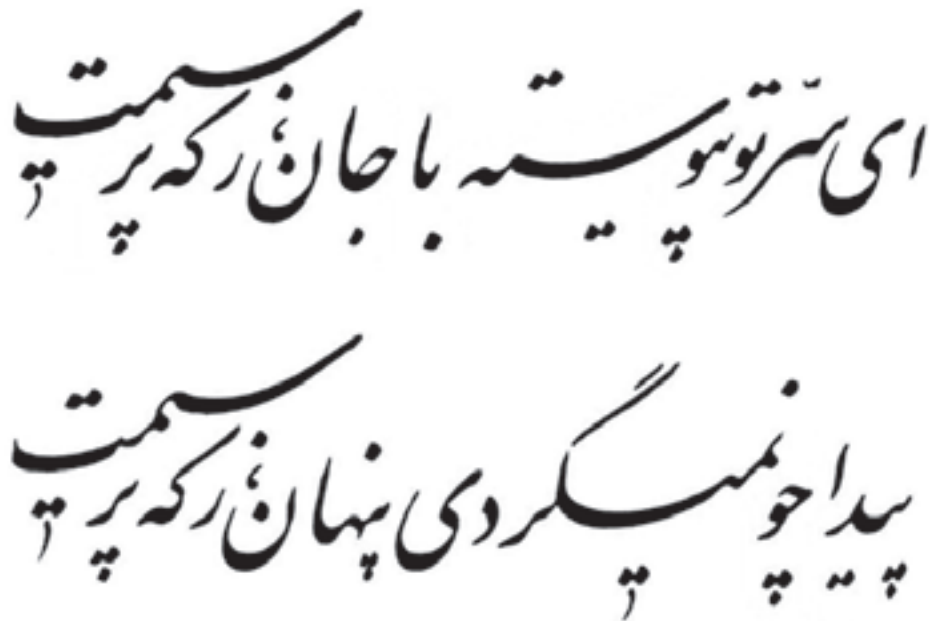
- ۱- هر یک از کلمات و اتصالات جدید سرمشقهای این جلسه را، دو بار خوشنویسی کنید.
- ۲- از روی سرمشقهای این جلسه یک بار با دقت خوشنویسی کنید.

سر مشقهای دو سطری

در این جلسه اولویت سوم از انواع ترکیببندی دو سطری و توضیحاتی پیرامون سایر موارد ارائه می شود.

در نمونه (۱-۲۱) اولویت سوم از ترکیببندیهای دو سطری با خطوط ساده نمایش داده شده است.

نمونه ۲-۲۱- خط استاد امیرخانی

در سرمشق نمونه (۲-۲۱)، چه تمهیداتی به کار رفته است تا دو کشیده کلمات «پیوسته» و «نمیگردی» در زیر هم و منطقه ۲ قرار گیرند؟

اگر در سطر دوم به جای کلمه نمی‌گرددی، کلمه پنهان به صورت کشیده نوشته می‌شد چه اشکالاتی در ترکیب‌بندی کلی این دو سطری به وجود می‌آمد؟

نکته: در نمونه (۲-۲۱)، حرف «س» در کلمات پرسیمت در هر دو سطر به صورت کشیده نوشته شده است که این عمل نه تنها به ایجاد تعادل در کل ترکیب‌بندی منجر شده است بلکه آهنگ و ریتم چشم‌نوازی بدان بخشیده است که اگر این کلمات با دندان‌نه نوشته می‌شد چنین آهنگ موزونی پدید نمی‌آمد.

برخی از اشعار و جملات، در هیچ کدام از ترکیب‌بندیهای مطرح شده تک سطری و دو سطری، قابل اجرا نیستند. این گونه سطرها را در اصطلاح خوشنویسی «سطرها یا ترکیب‌بندیهای ناموافق» می‌گویند که ایجاد تعادل در آنها به وسیله انتخاب کشیده‌های مناسب ممکن نیست. به همین دلیل در چنین مواردی باید با تأمل بیشتر در ترکیب‌بندی آنها و استفاده از ابتکار و خلاقیت فردی تلاش شود تا تعادل نسبی و هماهنگی قابل قبولی در شاکله کلی آنها ایجاد گردد. بدیهی است که اگر در چنین مواردی ناگزیر به سطرنویسی در قالب تک‌سطری و دو سطری نباشیم از قالبهای دیگر و ترکیب‌بندیهای آزاد بهره می‌گیریم (نمونه ۳-۲۱).

نمونه ۳-۲۱- خط استاد امیرخانی

در برخی موارد خوشنویسان از دو کشیده روی هم در ترکیب‌بندیهای تک سطری و دو سطری و چلیپا استفاده می‌کنند. این عمل می‌تواند در هر نوع ترکیب‌بندی سطری که قابلیت کشیده‌های روی هم داشته باشد اعمال شود مشروط بر این که تعادل و هماهنگی و آهنگ کلی ترکیب‌بندی را مخدوش نسازد (نمونه ۴-۲۱).

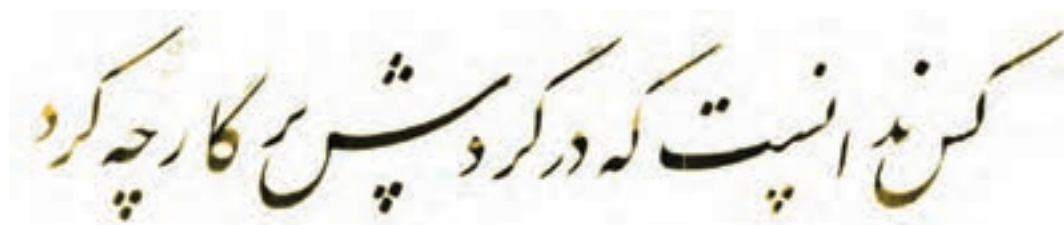
نمونه ۴-۲۱

نکته: کشیده‌هایی که در بالای منطقه ۵ قرار می‌گیرند به عنوان کشیده‌های فرعی در بسیاری از ترکیب‌بندیهای سطری قابل اجراست (نمونه ۵-۲۱).

نمونه ۲۱-۵- خط استاد امیرخانی

توضیح: حروف تخت کوتاه، چه به صورت متصل و چه به صورت منفرد، می‌توانند جایگزین یک کشیده در سطر باشند. در چنین مواردی بهتر است طول حروف تخت کوتاه اندکی بیش از ۵ نقطه (حدود ۶ نقطه) نوشته شود (نمونه ۲۱-۶).

نمونه ۲۱-۶- خط استاد اخوین

تمرین منزل

مصرع «هر کسی بر حسب فهم گمانی دارد» را با استفاده از کشیده‌های روی هم (موازی) ترکیب‌بندی و خوشنویسی کنید.

تمرینات کارگاهی

۱- از اتصالات و کلمات نمونه (۲۱-۴)، دو بار تمرین کنید.

۲- سرمشق نمونه (۲۱-۲) را، دو بار خوشنویسی کنید.

آشنایی با چلیپا

چلیپا، یکی از قالبهای رایج در خوشنویسی بویژه خوشنویسی نستعلیق است که در زمانهای گذشته بسیار مورد استفاده خوشنویسان قرار گرفته است. این قالب، یکی از مناسبترین قالبها برای خوشنویسی و اجرای یک قطعه و تابلوی خوشنویسی در یک صفحه بوده است. در این قالب چهار مصرع شعر در چهار خط زمینه هم اندازه به صورت مایل در حدود ۴۵ نسبت به خط افقی خوشنویسی می شود به طوری که شروع و پایان سطر اول با سطر سوم، و سطر دوم با سطر چهارم در یک امتداد عمودی قرار می گیرند. خط زمینه های مایل، به خوشنویسی امکان می دهد که مصرعها را با قلم درشت تر در یک صفحه بنویسد. به همین دلیل یکی از زمینه های پیدایش قالب چلیپا را می توان در حاشیه نویسی کتابها در زمانهای گذشته یافت که مطالعه کنندگان کتاب نظرات خود را در مورد مطالب آن در حاشیه های سفید صفحات می نوشتند و چون عرض این حاشیه ها کم بود به ناچار برای آنکه یادداشتهای در سطرهای طولانی تر نوشته شود سطرها به صورت مایل حاشیه نویسی می شد.

از طرفی، به دلیل آنکه بیشتر آثار نقاشی و خوشنویسی در کتاب آرای به کار می رفت و صفحات کتابها معمولاً بزرگ نبودند و نیز با توجه به کمبود کاغذ در گذشته این قالب مورد توجه قرار گرفت و بعدها به طور مستقل برای خلق آثار خوشنویسی به کار رفت تا اینکه در قرنهای دوازده و سیزده هجری، خوشنویسان هنرمند از جمله عبدالمجید درویش طالقانی و علی اکبر گلستانه در شکسته نستعلیق و میرزا غلامرضا اصفهانی و میرحسین در نستعلیق با خلق آثار خوشنویسی در قالبهای آزاد و سیاه مشق، راههای تازه ای پیش پای هنر خوشنویسی گشودند. در این دوره قالب چلیپا تا حدودی به فراموشی سپرده شد و قالبهای آزاد و نو به ویژه سیاه مشقهای هنری مورد توجه قرار گرفت به طوری که تعداد آثار به جا مانده از خوشنویسان بزرگ این دوره در قالب چلیپا، به تعداد انگشتان دو دست نیست. اما در سالهای اخیر انجمن خوشنویسان ایران که رسالت حفظ، گسترش و آموزش خوشنویسی را به موازات آموزش و پرورش بر عهده داشته و دارد قالب چلیپا را به عنوان یکی از قالبهایی که به جهات فنی برای اندازه گیری و ارزیابی مهارت هنرجویان خوشنویسی مناسب است، در برنامه کار خود قرار داد و مهارت در چلیپانویسی را در سطوح بالا (از دوره عالی تا استادی) به عنوان مهمترین بخش در آزمونهای خوشنویسی مطرح نمود.

امروزه این قالب در کنار قالبهای دیگر خوشنویسی و نوآوریهای خوشنویسان هنرمند، کماکان مورد استفاده قرار می گیرد. هر چند کاربرد آموزشی آن بیش از کاربرد هنری مورد توجه خوشنویسان امروزی است.

در ترکیب بندی قالب چلیپا نیز ایجاد تعادل و آهنگ مناسب مهمترین اصل به شمار می رود. برای آشنایی هر چه بیشتر شما با انواع ترکیب بندی در چلیپا، چند نمونه از آثار استادان بزرگ پیشین و معاصر ارائه می شود.

تصویر ۱-۲۲- چلیپای نستعلیق - میرعماد - (قرن ۱۱ هـ)

تصویر ۲-۲۲- چلیپای نستعلیق - محمد اسعد یساری به تقلید از میرعماد - (قرن ۱۲ هـ)

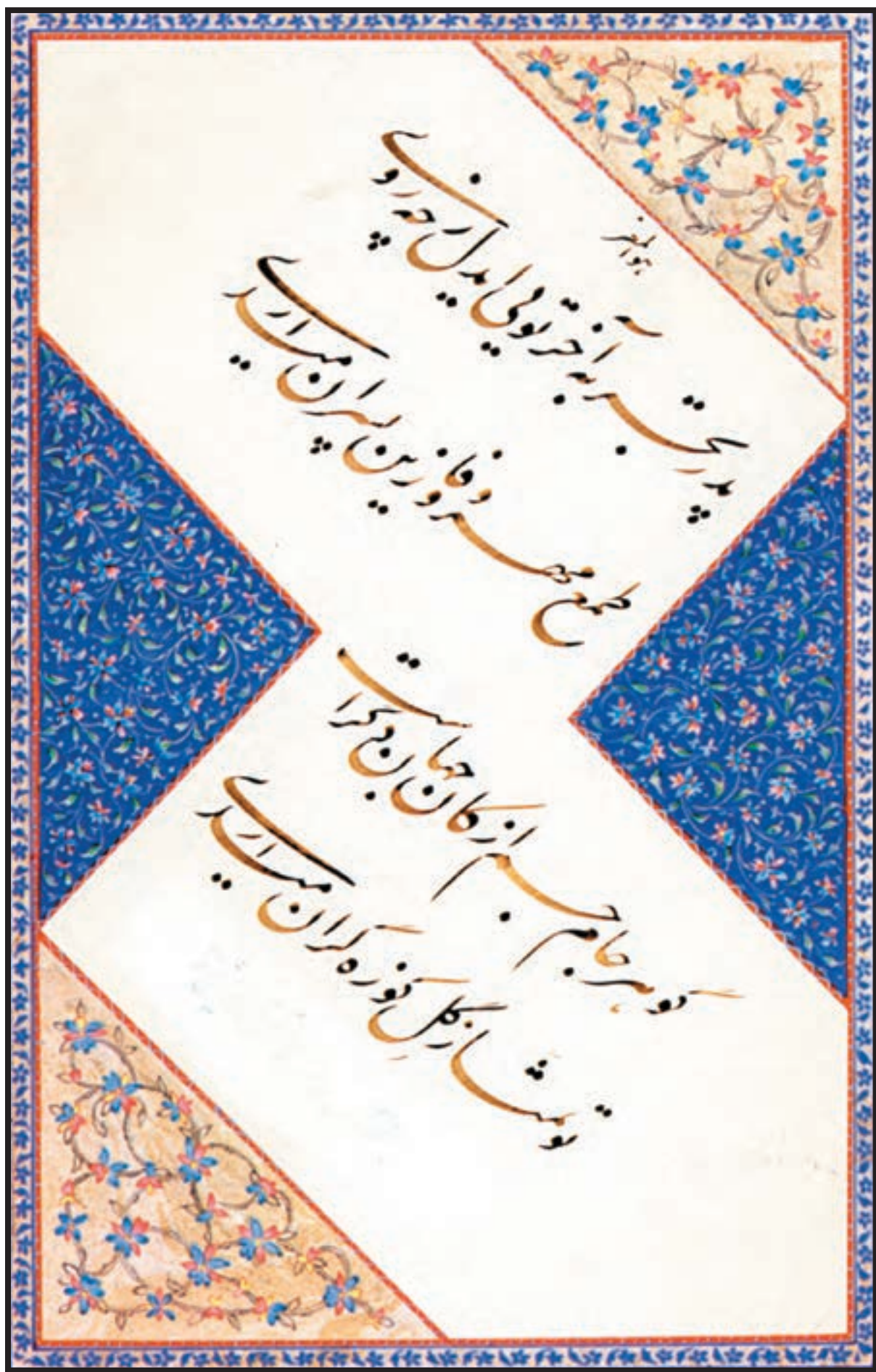

تصویر ۲۲-۴- چلیپای نستعلیق- ولی الدین (معروف به عماد روم)- (قرن ۱۲ هـ)- استانبول- ۲۵×۳۸cm

آشنایی با کتابت

کتابت را می‌توان مهمترین قالب خوشنویسی در گذشته به شمار آورد. می‌دانیم که امر مهم و خطیر تکثیر و نسخه‌برداری از کتابها و رسالات و متون مختلف پیش از ورود صنعت چاپ به کشورمان به صورت دستی و به وسیله کاتبان خوش خط و خوشنویس انجام می‌پذیرفت. از این رو، خوشنویسان سهم انکارناپذیری در تکثیر و حفظ و نگهداری کتب مختلف و ترویج علوم داشته‌اند که توجه به آن می‌تواند اهمیت امر کتابت را نمایان سازد. نسخه‌برداری از کتابها، رسالات و متون گوناگون را که با خط ریز انجام می‌شده است، در اصطلاح خوشنویسی «کتابت» می‌گویند. هر چند در دوره‌های گذشته به دلیل حجم زیاد کار در اغلب موارد امر کتابت به ناگزیر با سرعت و شتاب همراه بود، با این حال، خوشنویسان بزرگ آثار ارزشمندی از خود به یادگار نهاده‌اند که از جهت خوشنویسی و دقت در کتابت در زمره شاهکارهای هنری به شمار می‌روند بخش عمده این آثار هنری بی‌بدیل، قرآنهای بسیار نفیس و کتابهای شعر را در برمی‌گیرد. با ورود صنعت چاپ به ایران، امر کتابت و نسخه‌برداری به طور کلی متحول شد و این وظیفه خطیر را صنعت چاپ و حروف سری بر عهده گرفت و از آن پس تنها در اندک مواردی از کتابت دستی استفاده شد. در این دوران فقط برخی از کتابها که از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بودند به دست خوشنویسان، کتابت و سپس برای تکثیر به ماشین چاپ سپرده می‌شد که این روند تا به امروز کماکان ادامه دارد. با ورود فن‌آوری چاپ و حروفچینی، فرصتی طلایی برای خوشنویسان فراهم آمد تا فارغ از کتابتها و نسخه‌برداریهایی حجیم، به جنبه‌های تصویری و تجسمی خوشنویسی اهمیت بیشتری داده، خلاقیت، توان، ابتکار و نوآوری خود را در زمینه‌های هنری خوشنویسی به کار گیرند. همین امر موجب شد تا در سالهای اخیر آثار هنری ارزشمندی در زمینه خط و خوشنویسی و ارتباط آن با سایر هنرهای تجسمی همچون نقاشی و گرافیک و غیره پدید آید (که در جلسات بعد در این مورد مطالب بیشتری ارائه خواهد شد).

همچنین این فرصت موجب شد تا خوشنویسان معاصر در جهت تکامل کیفی انواع خوشنویسی، چه در زمینه حروف و کلمات و چه در زمینه ترکیب‌بندی، به تجربیات تازه‌ای دست زنند و به موفقیت‌های چشمگیری نایل آیند. این موفقیت‌ها در کیفیت کتابت نیز تأثیر گذاشت (تصویر ۸-۲۲).

امروزه با استفاده از فن‌آوری رایانه‌ای می‌توان متون و کتابهای مختلف را به خط نستعلیق حروفچینی و کتابت کرد. همچنانکه این مهم در سالهای اخیر از سوی وزارت آموزش و پرورش در برخی از کتابهای درسی صورت پذیرفته است. تعمیم این شیوه در کلیه کتابهای درسی و مجلات و روزنامه‌ها می‌تواند پیامدهای بسیار مثبتی در جهت خوش‌خطی دانش‌آموزان و عموم به همراه داشته باشد. زیرا مطالعه پیوسته کتابها و متنهایی که با خط خوش نوشته شده باشند نوعی مطالعه بصری و مشق نظری غیر مستقیم است که در خوش‌خطی خوانندگان بسیار مؤثر است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ • الْم نشرح لك عندك • ووضعنا
 غنك وزرك الذي انتقن ظنك • ورفعنا لك دكرك • فامع الغنيرا
 ان مع الغنيرا • فاذا فرغت فانصب • والى ربك فارغب

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ • واليتن واليتون • وطور سينين
 ومن البلد الابهين • لقد علمنا الاپنان في احسن تقويم • ثم رونا

بخوانی الباری المصنوع

نظمی از عشق خوانی همه را از حشره ای که کلام هستانی سخن خط نباشد

خویش با بختی عالم معنا در جلوه صورت است بنده ساری است و خالی که چرخش و دور عالم هستی از انحنای کنایه
تا طره شادمان بیار و بیار و میآورد و زبان حال رسالت و مهربانی و نظم و تناسب استواری میدهد بآب لطف و
لطیف میکند و غبار لفظ را از چهره محسوس میشود تا بحال حقیقت بی پرد و عیان گردد و چنین است که چون کلام سمانی سخن عشق
معرفت انجلی خوش تحریر کنند نمایی شکوف در جان پدید میآورد و دل از عارف غای میرتابد

انجمن خوشنویسان ایران سی چهار سال پیش همچون معبدی برای عالمان کعبه هنر بنیاد گردید و از آن زمان به تدریج
پویش ابواب این معبد بر بندگان باز بود و دست شائقان بکعبه چلیبای شاد و خورشید است اینک هزاران هنرجوی پرور
سر سبز ایران است بقم چشم بر رقم دارند . مجموعه مرقع کین صیفاقی است که بناسبت نمین نگاره و بفرهنگ این
حمایت مقامات هنر دوست وزارت ارشاد و بر پا گردید و که در آن قریب میزبان هنر آفرین لطف قلم چشای خسته را نورین میکند
معنای لطیف الهی بسته امیکشایند . امید که مقبول طبع مردم صاحب نظر قرار گیرد و آری بشاید تا این فن شریف که
بجایان در قلم هنر پرور ایران در دوران شکوفایی فرهنگ اسلامی این سرزمین بروج تعالی و زینبانی رسیدن پیش
روشن گیرد و انجمن در عرض خدمات و سیرت توفیق یابد و این غرورس صاحب جمال همچنان مبارک دمی فرخنده فال غنچه
هنر تا جادوان بنما . پاس مبنایان هنر و هنرهای تریشی رضا عباسی در دوران همه بسوخته و در آن صاحب
کدام مقامات و کین نه کلی از گلشن با نزهت ایشان است توفیق و زرافزون پری اوار و کل ارشاد اسلامی صیفاقی
که بناسبت بگزاردی نمین نگاره هنر و ادب آن همه هنرین مجموعه خلعت خود یافت . و سلام خدا بر همه سیکوکاران عالم با
انجمن خوشنویسان ایران

نگارنده
پیشکش
انجمن خوشنویسان
قشای
فرزین

من مسلمانم / قبله ام یکت کل سرخ / جانا زم چند / فہم نور / دشت سجادہ من ....
کارمانست شناسایی راز گل سرخ / کارما شاید این است کہ در افون گل سرخ
شناور باشیم / کارما شاید این است کہ میان گل نیلوفر و قرن رپی آواز حقیقت بدویم
(سہراب پیری)

تصویر ۹-۲۲- کتابت نستعلیق - با استفاده از فن آوری رایانہ ای

آشنایی با سیاه مشق

در گذشته، حاصل صفحات تمرینی خوشنویسان را که حروف و کلمات در آنها به صورت متوالی و فشرده تکرار می‌شد، «سیاه مشق» می‌گفتند. خوشنویسان، این تمرینات را صرفاً برای کسب مهارت بیشتر و به اصطلاح، گرم کردن دست انجام می‌دادند که به نوعی صرفه‌جویی در مصرف کاغذ را نیز به همراه داشت. به مرور زمان خوشنویسان خلاق و هنرمند دریافتند که برخی از این صفحات دارای زیبایی خاصی هستند و اگر در ترکیب‌بندی این کلمات تکراری بر روی صفحه دقت بیشتری اعمال شود، می‌تواند به خلق آثاری بدیع و زیبا بینجامد. هر چند این نگاه هنری به سیاه مشق ظاهراً از قرن یازدهم هجری کماکان آغاز شده و برخی آثار سیاه مشق به دست آمده از آن دوران نشان دهنده چنین دیدگاهی است، اما نقطه عطف سیاه مشقهای هنری را بی‌گمان در قرن سیزدهم و در

تصویر ۱-۲۳- سیاه مشق نستعلیق - میرزا غلامرضا اصفهانی - (قرن ۱۳هـ)

آثار میرزا غلامرضا و میر حسین باید یافت. در این دوره که با ورود صنعت چاپ به ایران همزمان است، میرزا غلامرضا اصفهانی با هوش سرشار خود دریافت که می‌باید بیش از پیش به جنبه‌های تجسمی و تصویری خط پرداخت. از این رو قالب سیاه مشق را برگزید و به خلق آثاری ماندگار نایل آمد. او پیش و بیش از آنکه به خوانا بودن اثر توجه داشته باشد به زیبایی آنها و ترکیب‌بندی کلمات به مثابه عناصری بصری در صفحه اهمیت می‌داد. از این جهت او را می‌توان آغازگر حرکتی نو در هنر خوشنویسی به شمار آورد که به پیدایش حرکت‌های نوین در دوره معاصر انجامیده است. امکانات نامحدود سیاه مشق در ترکیب‌بندیها، موجب شده است که امروزه بسیاری از خوشنویسان نوگرا و خلاق در آفرینش آثار خود به نوعی از آن بهره گیرند.

تصویر ۲-۲۳- سیاه مشق نستعلیق - میرزا غلامرضا اصفهانی - (قرن ۱۴ هـ) - ۳۳×۲۰/۵ cm

تصویر ۳-۲۳- نقاشیخط - سیاه‌مشق نستعلیق - اسماعیل رشوند (معاصر) - مرکب، قلم و ایربراش - ۷۰×۱۰۰cm

تصویر ۴-۲۳- نقاشیخط - سیاه‌مشق - ایلاسلامیان (معاصر) - گواش - ۴۰×۵۵cm

تصویر ۵-۲۳- نقاشیخط - سیاه‌مشق (بخشی از تابلو) - علیرضا کرمی (معاصر)

تصویر ۶-۲۳ - نقاشی خط - (گلگشت) - قربانعلی اجلّی (معاصر) - مرکب - ۲۳×۳۲/۵cm

تمرین منزل

در یک کادر ۱۵×۱۵cm، عبارت «زندگی رسم خوشایندی است» را به صورت سیاه مشق با ترکیب‌بندی دلخواه اجرا کنید.

تمرینات کارگاهی

۱- در یک کادر ۱۵×۱۵cm عبارت «آب را گل نکنیم» را به صورت سیاه مشق و با ترکیب‌بندی دلخواه اجرا کنید.

۲- ترکیب‌بندی سیاه مشق تصویر ۱-۲۳ را با خطوط ساده نمایش دهید.

تصویر ۷-۲۳- سیاه‌مشق نستعلیق - صداقت جباری (معاصر) - قلم و مرکب